

קונסטאנטין סטרוב-וורדיק, "הצעת הטוב האדום", 1912, שמן על בד

צילום: פנאש 90

השמאל החדש וסכסוכו עם הלאומיות

גדי טאוב

גדי טאוב סבור כי מסמכי החזון מבוססים על שפה שמאלית-ליברלית שרכשו כותביהם בין כותלי האקדמיה הישראלית, שם התבססה ההשקפה שלפיה מדינת לאום היא מכשול לדמוקרטיה ולשוויון. הוא רואה בחזונות סכנה: "כאשר הרוב חש שמאיימים לגזול ממנו את הזכות להגדרה עצמית, הוא מתקומם, ובמדינה דמוקרטית יש לרוב עוצמה רבה; זה רעיון רע מאוד, להפוך את ההתקפה על הלאומיות של הרוב לפרוגרמה הפוליטית של המיעוט"

שגם אזרחיה הערבים יוכלו להזדהות איתן (עמוס שוקן, "לקראת 60 השנים הבאות", "הארץ", 19.4.2007). מנסחיו של מסמך החזון בוודאי שמחו בהצעה, משום שגם הם לא דיברו בשפת הלאומיות הפלסטינית, אלא בשפת האנטי-לאומיות של ה"שמאל" המערבי החדש. זה לא מקרה. הם קיבלו את השכלתם באקדמיה הישראלית, ושם התבססה ההשקפה שלפיה מדינת לאום היא מכשול לדמוקרטיה ולשוויון. עיתון "הארץ" הוא מנותני החסות העקביים ביותר לעמדה הזאת, ולכן דוגמתו מאפשרת להתבונן בתהליך התגבשותן של עמדות הימין בקרב ה"שמאל הליברלי".

בריאיון טלוויזיוני שנערך ב-1989 שאל המראיין, רם עברון, את גרשם שוקן איך קרה שעיתון "הארץ", עיתונם של הציונים הכלליים, שנחשב פעם לבטאון הימין, נתפש כיום כקצה השמאל. "עיתון 'הארץ'", השיב לו שוקן, "לא השתנה, הארץ השתנתה". אמנם כן. עמדת המו"ל נשארה פחות או יותר עקבית. היא הציבה את זכויות הפרט כאופק חיובי כמעט בלעדי, ונשארה חשדנית כלפי כל מה שהוא קולקטיבי. ההתנגדות לכיבוש היתה חלק ממדיניות העיתון, בדיוק כמו ההתנגדות לבעלות ציבורית, למדינת רווחה ולהסתדרות, והטעם לכולן היה אותו טעם – "קרושתה של חירות הפרט".

הדבר שאנחנו קוראים לו "שמאל" בישראל היום – מרצ,

◀ "מחנה השלום", אנשי האקדמיה ה"ביקורתיים", המהפכה

סמך החזון של ערביי ישראל לא נולד בחלל הריק. הדרישה למדינה שאיננה לאומית, או שתהיה לא-לאומית כדי שתהיה יותר דמוקרטית, נופלת על אוזניים כרויות מפני שהיא מדברת אל לבו של מה שאנחנו מכנים היום "שמאל". מה שנקרא היום שמאל בישראל, בארצות-הברית ובקרב חלק ניכר מהשכבות המשכילות באירופה, היה ליריב הלאומיות. למעשה, תיעוב הלאומיות מגדיר היום את ה"שמאליות" של רבים מהשמאלנים. הדבר הזה אינו מובן מאליו. אמנם גם בשמאל היתה מסורת אנטי-לאומית, שדיברה בשם סולידריות מעמדית חוצה-גבולות. אבל לא זו השפה שבה מדברים אנשי ה"שמאל" האנטי-לאומי היום. אם בעבר השמאל אהד תנועות שחרור לאומיות ודיבר על סולידריות, היום חלק ניכר ממנו מדבר על מאבקים לשוויון ולעצמאות בשפת זכויותיהם של הפרטים. אין אירוניה גדולה מזו, שלשיח הפוליטי בישראל נכנס השימוש במונח האמריקאי ה"שמאל הליברלי", מפני שאצלנו היה ברור בזמנו שהמפלגה הליברלית היא ימין.

יש סמליות רבה בכך שסמך החזון זכה, ערב יום-העצמאות ה-59 למדינת ישראל, להד בהצעתו של עמוס שוקן, מו"ל העיתון "הארץ", להחליף את מילות ההימנון הלאומי במילים

ד"ר גדי טאוב הוא סרצה בחוג לתקשורת ובחוג לסדיניות ציבורית באוני' העברית ב-יר

המאבק בכיבוש

מכל מרכיבי הדימוי העצמי של השמאל, המאבק בכיבוש הוא העניין היקר לו ביותר. לגירסתו, המאבק המוסרי נגד ההפרה הבוטה של זכויות האדם בשטחים נשא בסופו של דבר פרי: הברוטליות של הכיבוש חדרה את חומת ההכחשה הישראלית והפנתה רבים לחלוקת הארץ. יש אמת בטענות האלה, ואף יש בהן אי-הבנה. פסק-הדין בבג"ץ "פינוי-פיצוי" נתן תזכורת אירונית לאי-הבנה הזאת. את 320 עמודיו אפשר לסכם כך: סיום הכיבוש בעזה לא היה נצחון של זכויות הפרט על הלאומיות, אלא להפך, זה היה נצחון האינטרס הלאומי על זכויות הפרט. בית-המשפט הכיר בהפרתן של זכויות האדם של המתנחלים כפרטים, אלא שהאינטרס הלאומי, פסק, גובר.

אבל זה לא רק עניין פורמלי ומשפטי, כמוכן. זה עניין מהותי. מה שהיטה בפועל את המרכז נגד הכיבוש לא היה, בסופו של חשבון, היחלשות הלאומיות, אלא דווקא התעוררותה. חלק מן ה"מחנה הלאומי" החל לדאוג שהדמוגרפיה הופכת אותנו למדינה דו-לאומית, והבין שרק חלוקה תגן על מדינת הלאום היהודית. בהזדמנות זו כדאי להיזכר, שאת העימות הישראל-פלסטיני אי-אפשר להבין במונחי זכויות הפרט בלבד, ומדהימה הקלות שבה האגף האינטלקטואלי המכונה "פוסט-ציוני" (בניגוד לשמאל הפוליטי) הניח לעצמו לשכוח את העובדה הבסיסית הזאת ובוחר לחלום חלום אולטרה-ליברלי על מדינה אחת, לא לאומית, בין הירדן לים. אנשי ה"שמאל הרדיקלי", אינטלקטואלים הדוגלים ב"מדינת-כל-אזרחיה", מבקשים "להוכיח" שהיהודים אינם לאום. הם מתייחסים לתיאוריות שלפיהן הלאומיות היא "קהילה מדומינת", על-פי המושג שטבע בנדיקט אנדרסון, או בסך-הכל "מסורת מומצאת", כלשונו של ההיסטוריון אריק הובסבאום, כאילו בכוחה של הפרכה אקדמית להעביר את הלאומיות מהעולם. מכוח ההיגיון האנטי-לאומי הזה הם מרחיקים לכת גם מגולדה מאיר, שאמרה בזמנו שאין דבר כזה, עם פלסטיני, ומתכחשים אף ללאומיות הפלסטינית.

דמוקרטיה

העמדה הלאומית, שיצאה כנגד הכיבוש, היתה קשורה בטבורה לדמוקרטיה. אובדן הרוב היהודי מראיג את מי שעמדתו הלאומית נטועה בזכות ההגדרה העצמית לכל העמים, בנוסח מגילת העצמאות. גם כאן הקשר הוא מהותי: לא במקרה הדמוקרטיה המודרנית והלאומיות המודרנית נולדו יחד. הוגים פוליטיים באירופה של המאה ה-18 הניחו כמעט כמוכן מאליו, שמשטר רפובליקני או דמוקרטי יכול להתקיים לאורך זמן רק במסגרת פוליטית קטנה מאוד, כגון הפוליס היוונית או עיר המדינה האיטלקית של הרנסאנס. רק בממדים קטנים הציבור הוא דבר מוחשי, ורק במקרה הזה ההשלכות של החלטות ציבוריות על הפרט הן מיידיות ומורגשות. במדינה בגודלה של צרפת, לעומת זאת, אין מה שייצור זיקה בין האזרח לספירה הפוליטית הכללית. אם הציבור הוא מושג מופשט בלבד, שום קשרי רגש וחובה לא יחברו את הפרט אל המדינה, וטובת הציבור לא תעמוד לנגד עיניו כשיקבל את זכות ההצבעה. כשפרצה המהפכה הצרפתית, התברר שאמנם נחוץ רגש שייכות חזק כדי שאזרחות פורמלית תהיה לאחריות ציבורית, כדי שגורל המדינה יהיה יקר ללבו של הפרט; אבל רגש כזה הוא לא רק נחלתן של קהילות קטנות. רגש השייכות הזה, הלאומיות, הרים את ראשו בשתי המהפכות הדמוקרטיות הגדולות,

המשפטית – אינו פרי התפתחות של מחשבת הצינונות הסוציאליסטית, אלא נצר לעמדה הליברלית ההיא וגלגול האגף היוני של הצינונים הכלליים. מאז סוף שנות השמונים הקצינו עמדות אלו בשכבה המשכילה של ה"שמאל". בשם זכויות הפרט מנסח ה"שמאל" את עמדתו המדינית נגד הכיבוש ואת עקרונות המאבק החברתי, המתרכז בהגנה על זכויותיהם השוות של מיעוטים, קבוצות מודרות ופרטים חריגים. הלאומיות מייצגת בעיניו ניגוד לכל אלה: היא עומדת מאחורי הכיבוש וההתנחלות, מאיימת על הדמוקרטיה, מכפיפה את חירותם של הפרטים בשמן של תפישות אידיאולוגיות ומעודדת חוסר-סובלנות כלפי קבוצות מיעוט מכל הסוגים.

אנשי ה"שמאל הרדיקלי", אינטלקטואלים הדוגלים ב"מדינת-כל-אזרחיה", מבקשים "להוכיח" שהיהודים אינם לאום. הם מתייחסים לתיאוריות שלפיהן הלאומיות היא "קהילה מדומינת", על-פי המושג שטבע בנדיקט אנדרסון, או בסך-הכל "מסורת מומצאת", כלשונו של ההיסטוריון אריק הובסבאום, כאילו בכוחה של הפרכה אקדמית להעביר את הלאומיות מהעולם

על בסיס הניגוד בין זכויות הפרט לבין הלאומיות יוצרים בעלי עמדות אלו הבגיה היסטורית חדשה של תולדות מדינת ישראל; לפיה, כל תולדותיה הן מאבק בין "מחנה השלום" ל"מחנה הלאומי".

פרופ' ירון האזרחי או ד"ר תום שגב, למשל, מספרים זאת כך: פעם ישראל היתה מגויסת ולאומית במידה מופרזת, אבל בהדרגה היא אימצה מידה של אינדיבידואליזם. ככל שהתחדדה הרגישות לפרט בנוסח "תנו לחיות בארץ הזאת!", על חשבון ההתלהמות הקולקטיבית, כך נעשינו רגישים לזכויות האדם הנרמסות בשטחים ונכונים יותר לפשרה ולשלום. הצד המדיני, ממשיכה אותה פרשנות, אינו נפרד מן הצד החברתי, וצדק חברתי הוא היפוכו של צדק לאומי.

כך, למשל, טען זאב שטרנהל בספרו "בניין אומה או תיקון חברה? לאומיות וסוציאליזם בתנועת העבודה הישראלית 1904-1940" (ספריית אופקים, עם עובד, 1995), כי תנועת העבודה דיברה בשם הסוציאליזם, אבל למעשה גילמה את מה שבעיני שטרנהל הוא הקצה השני של הקשת הפוליטית, את הלאומיות. קו המחשבה הזה נמשך אל ה"היסטוריונים החדשים" וה"סוציולוגים הביקורתיים", והביקורת על כור-ההיתוך היתה להתקפה על "הנארטיב הצינוני ההגמוני" בשם אידיאל פלורליסטי של ריבוי נארטיבים. גם כאן נטען, כי צדק חברתי תלוי בהחלשת הנארטיב הלאומי ההגמוני, שביקש ליצוק את כולם בדמות אחידה. לפיכך, רק כשנחליש אותו יוכלו המזרחים, הערבים, החרדים, הנשים, ההומוסקסואלים וקבוצות אחרות לקוות לשוויון. כדי שהדמוקרטיה שלנו תהיה באמת דמוקרטית, דרושה דמוקרטיה בין הנארטיבים.

בסיפור הזה של השמאל על עצמו יש כמה אמיתות וכמה חצאי אמיתות, ולכן הוא מטעה מיסודו. הדבר אמור בנוגע למאבק בכיבוש וביחס לשמירה על הדמוקרטיה, וכן גם באשר לניתוח האי-שוויון החברתי. כמו-כן, הוא מתעתע, בסופו של דבר, גם בכל הנוגע לגישת השמאל לשאלת המיעוט הערבי.

לנתב את הצורך בהשתייכות לאפיקים של "כבוד לאומי", שבו נציות מיליטנטית היתה תחליף לדאגה ולאחריות חברתית. לעומת זאת, השמאל בישראל אינו מצליח לנתב אותו כלל; הוא רק בזרעיו הקולקטיבי, ולכן לא זו בלבד שנכשל בבלימת האי-שוויון החברתי, אלא אף תורם להאצת המגמה. הבזו לכל מה שהוא לאומי וסולידרי חיוק את המגמה של פרימת הקורים שחיברו כאן פעם בין עניים לעשירים בקשרי אחריות הדדית, ויצרו רשת ביטחון מוסדית. אין בישראל היום שמאל אפקטיבי, מפני שאין שמאל לאומי. ובלי שיהיה שמאל לאומי, לא יהיה שמאל בכלל.

המיעוט הערבי

על פניו נראה, שכאשר מדובר במיעוט הערבי בישראל, החלשת האופי הלאומי היהודי של המדינה או ביטולו יועילו לאותו מיעוט ויאפשר לו להזדהות איתה, בדיוק כהזדהות הרוב. עם זאת, יש לזכור כי יציבותה של הדמוקרטיה, ויציבותה של מדינת הרווחה, חיונית דווקא לקבוצות מיעוט חלשות. פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני קריטי לפלסטינים אורחי ישראל, משום שכל עוד הם נתפשים כחלק ממחנה האויב, מאבקים הצודק לשוויון זכויות אורחי אינו זוכה לאהדה בקרב הרוב. אבל אלה לא השיקולים היחידים. יש בעיה נוספת ברעיון, שמאבק נגד הלאומיות היהודית ישפר את מצבם של ערביי ישראל. מסמך החזון הדגים קמצוץ ממנה, מפני שפרסומו עורר גל של רגשות אנטי-ערביים.

היהודים – כמו הפלסטינים – שסובלים מטראומה היסטורית של העדר עצמאות לאומית וריבונות, לא יותרו על זכותם להגדרה עצמית. כאשר הרוב חש שמאיימים לגזול ממנו את הזכות הזאת, הוא מתקומם, ובמדינה דמוקרטית יש לרוב עוצמה רבה; זה רעיון רע מאוד, להפוך את ההתקפה על הלאומיות של הרוב לפרוגרמה הפוליטית של המיעוט. אצלנו, כמו במקומות אחרים, מפלגות לאומניות קיצוניות – פאשיסטיות או פאשיסטיות-למחצה – מתחזקות כשהלאומיות מותקפת, מושפלת או מנועה מלבוא לכלל ביטוי. כך שאפילו במונח הזה לא נראה שהפרוגרמה של ה"שמאל הליברלי", בשותפות עם מסמך החזון, אכן מקדמת את מטרת השוויון.

מיעוט לאומי ודתי אינו בעיה ייחודית של ישראל. בכל מדינת לאום יש מיעוטים, ואין זה מופרך לקוות שבתנאים של שלום מיעוט יוכל לשמור על זהותו הייחודית, ואף לזכות בשוויון אזרחי מלא. הוא יתקשה להזדהות עם ההימנון, זה נכון. אבל בעיות מהסוג הזה יש, במידה משתנה, לכל המיעוטים במדינות הלאום האחרות. ישראל רחוקה מלהיות הגרועה שבדמוקרטיות בנושא הזה בכלל, ומבחינת היחס למיעוטים המוסלמים בפרט. את האי-נוחות צריך לשקול מול האלטרנטיבה, שככל הנראה תדמה יותר, כאמור, ללבנון מאשר לאוטופיה הליברלית שמדמיינים לעצמם כמה מחניכי האופנה המערבית האחרונה במקומותינו.

בסופו של חשבון, רעיון המדינה הלא-לאומית, שמקורו באליטה המשכילה, הוא פרי של יהרה וחוסר ביקורת עצמית. הרעיון שאפשר לכפות כאן דמוקרטיה מערבית-ליברלית מופשטת, בניגוד לרצונו של הרוב מקרב שתי התנועות הלאומיות, היהודית והפלסטינית, יש בו לא רק היתממות, אלא גם שמץ מריחה של ההתנשאות הקולוניאלית הישנה והרעה: האליטה המערבית והמשכילה תלמד את הילידים מה באמת טוב להם.

בארצות-הברית ובצרפת. ושלושת היסודות של האזרחות החדשה – חירות, שוויון ואחווה – התגלמו כולם בשם עצם אחד שייצג את הנשגב: "פטריוט". הפטריוט הוא מגן החירות, משום שהוא אוהב את מולדתו ואת עמו ומבקש לשחררם; הוא ישתמש בחירותו לטובתם, משום שהוא קשור אליהם.

הפטריוטיות של המהפכנים, משני צדי האוקיאנוס, לא נראתה לחסידיה כלאומנית, ולא נתפשה כשלילת ה"אחר". להפך; היא היתה בסיס לסולידריות רחבה יותר בתוך משפחת העמים. הפטריוט הצרפתי הוא ידו הטבעי של הפטריוט האמריקאי, האנגלי או הגרמני. לכן קראו המהפכנים הצרפתים מיד ל"מלחמת כל העמים כנגד כל המלכים".

המהפכנים המוקדמים היו אולי אופטימיים בנוגע להרמוניה שתשרור בין העמים החופשיים. את הפן השני של הסולידריות הלאומית, הלאומנות האלימה, הם תפשו רק במעורפל. אבל השמאל הליברלי רואה רק את הלאומנות האלימה, ולכן הוא מחמיץ את העובדה שהחלשת הלאומיות תחת לחץ הגלובליזציה נשענת אמנם על פילוסופיה של זכויות הפרט, אבל נוטלת מידי האזרחים את השליטה הדמוקרטית באלה שקובעים את גורלם. איזו שליטה דמוקרטית יש לאזרחים על הבנק העולמי ועל קרן המטבע הבינלאומית? על בית-הדין הבינלאומי בהאג? על תנאי העסקתם של מהגרי עבודה או על תאגידים בינלאומיים? מתברר שאם "נתעלה" מעל הלאומיות, נתעלה כנראה גם מעל הדמוקרטיה.

המחצית השנייה של המאה העשרים בכל רחבי הגלובוס הבהירה, שלאומיות יציבה לא בהכרח מציבה סכר כנגד עריצות או כאוס; לעומת זאת, העדר לאומיות יציבה פחות או יותר מבטיח עריצות או כאוס. המקרה הישראלי-פלסטיני, כך נדמה, מאמת את החשש הזה. מדינה לא-לאומית או דו-לאומית בין הירדן לים תהיה, כנראה, דומה יותר ללבנון מאשר לניאור-ליברליזם שמדמיינו לו השמאל האנטי-לאומי.

צדק חברתי

אם הלאומיות היא תנאי חשוב ליציבות הדמוקרטיה, היא בוודאי תנאי יסודי לקיומה של הסוציאל-דמוקרטיה. כי פרויקט חברתי מוצלח שאינו לאומי, כפי שהזכירו לשטרנהל מבקריו, יש רק במקום אחד: בספרייה.

עם זאת, ייתכן כי ההתקפה על הלאומיות בשם הרב-תרבותיות הולמת יותר את עולמו המופרט של השוק. אם תחושת ה"אנחנו" לא חופפת פחות או יותר את המסגרת הפוליטית, כמו במדינת לאום, אלא מתחלקת לפי תת-קבוצות, מנצח ההיגיון המגזרי; ואז, במקום שהפגיעים ביותר ייאבקו יחדיו למען יצירת רשת ביטחון לטווח ארוך כולם, הם נאבקים זה כנגד זה על לחם חסד לטווח קצר. שוחד קואליציוני למגזר זה המירב שאפשר לצפות לו בתנאים האלה.

אם הרגש הלאומי הוא כינוי לתחושת הסולידריות שמוסגלת לקיים את מדינת הרווחה, אשר יוצרת הזדהות בקנה-מידה רחב וגורמת לאנשים לראות בחבריהם "זולת" ולא "אחר", הרי קוטב הזכויות שבו מתרכז מה שנקרא היום ה"שמאל" רלבנטי רק במידה מועטת לרוב העניים והחלשים. בשבילם, כמו שאמרו המארקסיסטים בלגלוג, זו הגנה על "זכותם של העניים לגור מתחת לגשר". לא הגנה על החירות האישית מפני התערבות המדינה נחוצה להם, אלא להפך, התערבות המדינה לטובתם. לא "שחרור" מעולו של "הנארטיב ההגמוני הציוני" דרוש להם, אלא ערבות הדדית מהסוג שמציע קולקטיב אחראי. הימין יודע